

SON DÖNEM OSMANLI DEVLETİ'NDE FUHUŞ VE YEREL AKTÖRLER

(1876-1909)

Burcu BELLİ¹

Öz

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için yeni bir dünyanın kapılarının açıldığı yüzyıldır. Bu yüzyıla damgasını vuran çokça gelişme yaşandı, bunlardan birisi de yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen kadın fuhşunun meşrulaşmasıdır. 1879 ve 1884'te yayınlanan iki nizamname ile birlikte Osmanlı Devleti ilk defa meşru fuhşu tartışmaya başladı. Böylece, Osmanlı Devleti'nin ajandasına ansızın yeni konular ve özneler dahil oldu. Devletin meşru olarak tanışmak zorunda olduğu ilk özneler elbette fahişeler ve yerel liderlerdi. XVI. yüzyılda kendi eli ile verdiği iktidar gücünü, XIX. yüzyılda geri almak isteyen Osmanlı iktidarı, 1884 ile 1909 arasında, çok sıkıntı çekmiştir. Bu çalışma, XIX. yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti'nin yerel liderlerle girdiği görünmez ve sessiz iktidar çatışmasını fuhuş üzerinden değerlendirmektedir. Bu çalışma, çeşitli disiplinlerde üretilmiş farklı odak noktalarına ve temaya sahip çok sayıda ikinci el kaynaktan ve Osmanlı Devlet Arşivi'nde yer alan belgelerden faydalanmıştır.

Anahtar kelimeler: Fuhuş, modernleşme, Osmanlı, merkezileşme

JEL Sınıflandırması: B15, B3, B5

PROSTITUTION AND LOCAL ACTORS IN THE LATE OTTOMAN EMPIRE

(1876-1909)

Abstract

The 19th century was a century when the windows of a new world were opened for the Ottoman Empire. Many developments marked this century, one of them was the legitimization of prostitution, which took place in the last quarter of the century in the Ottoman lands. With the two regulations published in 1879 and 1884, the Ottoman Empire started to discuss the legitimization of prostitution for the first time. Therefore, new subjects and actors suddenly appeared on the agenda of the Ottoman Empire. Some of these subjects were prostitutes and local leaders off course. The state that gave the power to several agencies in the 16th century wanted to take it back in the 19th century, and the Ottoman government had lots of trouble in this regard. This article evaluates the invisible and silent power conflict between the Ottoman Empire and local leaders at the end of the 19th century through prostitution. This study benefits from a large number of second-hand sources with different focus points and themes created in various disciplines, as well as many primary sources in the Ottoman State Archive.

Key words: Prostitution, modernization, Ottoman, centralization.

JEL Classification: B15, B3, B5

¹ Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Rumeli Araştırmaları Merkezi (RÜÇAM), burcu.belli@rumeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7139-1406

1. Giriş: Tarih Yazımında Değişiklikler ve Marjinal Çalışmalar

Tarih, siyasi iktidarlar tarafından yüzyıllar boyunca gündelik siyasetin bir enstrümanı olarak kullanıldı. Bu, hem dünya hem de Türk ve Osmanlı tarih yazımında böyle gelişti. Erkek ve iktidar egemen bu tarih yazımı neredeyse son 30-35 yıla kadar Türk tarih yazımına tamamen hakimdi.

Bu zamana değin, çalışılan konular hocadan öğrencisine benzer şekilde aktarıldı, çoğunlukla da “şanlı ve muzaffer” padişahların çeşitli seferleri veya paşaların kişi odaklı reformları uzun zaman Türk tarih yazımının vazgeçilmez konuları oldu. Bu yaklaşım Avrupa’da Annales Okulu ve İngiliz Marksist tarihçilerle değişmeye başladı, çok geçmeden de Ömer Lütfü Barkan gibi isimlerle Türk tarih yazımında karşılığını buldu (Burke, 2015; Burguière, 2009). Böylece, konulara bakış açısı değişmeye başladı ancak konuların ya da öznelerin değişmesi için biraz daha zamana ihtiyaç vardı. İlerleyen yıllarda yavaş ama istikrarlı bir dalga gelmeye devam etti, böylece muzaffer komutanlar yerlerini sıradan insanlara bırakmaya başladı. Bu yeni tarih yazımının özneleri artık kadınlar, sıradan askerler ya da çocuklar oluyordu. Kadın konusunda Türk ve Osmanlı tarih yazımında öncülük eden isimlerin başında şüphesiz Zafer Toprak, Serpil Çakır, Deniz Kandiyoti, Ayşe Durakbaşa, Birsen Talay Keşoğlu gibi isimler geliyor (Toprak, 2015; Çakır, 1994; Kandiyoti & Türköz, 1981; Durakbaşa, 2000; Durakbaşa & İlyasoğlu, 2001; Talay Keşoğlu, 2010; Talay Keşoğlu, 2019). Bu akademisyenler, çoğunlukla Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında yaşamış başarılı, kadınların üstü örtülmüş hikayelerine odaklandılar. Başka bir kanat, bir adım daha ileriye giderek, bu defa sözü marjinal olanlara bırakmaya başladı. Bu yeni özneler, bugün bile hâlâ tedirginlikle yaklaşılacak, çoğunlukla da konuşulmak istenmeyen ve pek de övünülmemeyen kişilerdir. Suçlular, deliler, fahişe kadınlar bu yeni grubun parlayan önde gelenleridir. Akademisyenler için el değmemiş bu yeni alanlarda çalışmak konforlu ve de bir o kadar zahmetli bir iştir. Konforludur; zira alan çok bakir olduğu için bu konularda çalışan her akademisyen istemeden de olsa bazı şeyleri ilk söyleyen ya da bulan olur. Zahmetli bir çalışma alanıdır; çünkü, kaynakları uzun zaman okuyanlar kadar yazanlar da genellikle iktidar ve erkek odaklı yaklaşıma sahip oldukları için kendilerine göre önemli olmayan kısımları çoğu defa kaydetmeye değer bulmamışlardır. Haliyle, kayda geçmedikleri için bu insanların neler yaşadığını tespit edebilmek oldukça zahmetlidir. Kaynak eksikliği ve var olan kaynakların daima önyargılarla kaydedilmiş olması, bu alanda çalışan sosyal bilimcilerin en büyük zorluğudur. Devletten ya da coğrafyadan bağımsız olarak söylemek gerekirse, marjinal alanlarda kaynaklar neredeyse her zaman yetersiz, eksik ve kusurludur. Bu konuları tercih eden akademisyenler, çoğunlukla çalıştıkları alanları paylaşacak platformlardan mahrum kalırlar ve hâlâ baskın ve güçlü olan erkek egemen tarih ve diğer sosyal bilimler dünyası bu akademisyenleri sıcak karşılamaz. Tüm bu güçlüklerle rağmen marjinal özneleri ve konuları çalışmaktan vazgeçmeyen akademisyenler elbette var (Artvinli, 2013). Özellikle fahişeler ve cinsel suçlar hem Batı Avrupalı ve Kuzey Amerikalı hem de yavaş yavaş Türk tarihçilerinin ve diğer sosyal bilimcilerinin ilgisini çekmeye başladı. Müge Özbek son dönem Osmanlı’da yoksul kadınlara odaklandığı çalışmasında göz artı edilen fahişelerin ve ev içi hizmetlilerinin pozisyonunu oldukça geniş bir açıdan sunmaktadır (Özbek, 2019). Tema odaklı bu çalışma, erkek egemen dünyanın çizdiğinden oldukça farklı bir çerçeve çizer. Başak Tuğ, özellikle dilekçelere baktığı çalışmasında Osmanlı toplumunda kadınların sanıldığı kadar sessiz ve görünmez olmadığını gösteriyor (Tuğ, 2017). Gülhan Balsoy, kadın istihdam alanlarına ve aile konularına odaklanmış; kadınların aile kavramı ile nasıl sıkıştırıldığını ve bir alana mahkum bırakıldığını göstermiştir (Balsoy, 2013).

Fuhuş ve fahişelere güncel açıdan yaklaşan Aslı Zengin ise yepyeni bir alanın kapısını sosyal bilimcilere açtığı yüksek lisans tezinde, fahişe kadınların günümüzde kendilerini nasıl gördüklerini ve toplumla aralarındaki iletişim sorunlarına odaklanır. Ayrıca Zengin, trans bireylerin güncel sorunlarına, cenazeleri ile ilgili zorluklara ve kolayca cesaret edilmeyecek diğer konulara odaklanıp onları yüksek sesle anlatıyor (Zengin, 2011; 2014). Fuhuş ya da ücretli seks konuları her zaman bu başlıklar altında incelenmek zorunda değil, Seçil Yılmaz cinsel hastalıklara odaklandığı tezinde, oldukça çarpıcı bir pencereden hiç konuşulmamış konulara değinmiştir (Yılmaz, 2016). Bu alandaki öncü isimlerden birisi de Ahlak Krizleri isimli çalışması ile, I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nde ahlakın temel ve kavramsal yapısına kadınlar üzerinden odaklanan sisteme yeni bir ses getiren Çiğdem Oğuz'dur (Oğuz, 2021). Kadınlar, cinsel suçlar ve hastalıklar yukarıda ismi geçen akademisyenlerin eşsiz çalışmaları ışığında her geçen gün yavaşça da olsa yepyeni açılarla çalışılmaya devam ediyor. Özellikle son 10 yılda, Osmanlı Devleti'nde fuhuş, fahişelik, fahişe ve toplum ilişkileri kendi alanını devamlı güçlendiriyor. Var olan algılar geriye dönülüp yeni kavramlar ve kaynaklar ışığında baştan inşa ediliyor. Bu makale de benzer bir motivasyonla hazırlanmıştır. Bu çalışma, literatüre bu defa fuhuş ya da fahişelik üzerinden değil, bu mekanizmada yer alan diğer iktidarların devlet ile çekişmelerine bakarak dahil olmaya çalışır.

Bu makalenin amacı, Osmanlı Devleti'nin 1879 ve 1884 yıllarında ilan ettiği iki nizamname ile meşrulaştırdığı kadın fuhuşu üzerindeki gücün yerel özneler ile devlet iktidarı arasındaki çelişmesini ve uzlaşmasını takip etmektir. Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nde bir fuhuş tarihi vermeyi hedef edinmedi; o konu tamamen farklı bir tartışmanın odağı olacak kadar geniştir. Bu çalışmada, yalnızca yüzyıllardır var olan sistemin, 1879 ve 1909 arasında deneyimlenen modernleşme pratikleri neticesinde, yerel aktörlerle iktidarın yaşadığı tansiyon gösterilecektir. Kamusal alan çalışmaları ve mekânsal öznelerin varlığı son zamanlarda ilgi çeken konuların başında geliyor, bu makale literatürde daha evvel pek bakılmayan bir açıdan mekânsal güçlerle devletin, fuhuş etrafındaki konumlandırılmalarından bakacaktır. Osmanlı Devleti'nin modernleşme pratiği 1839 itibarı ile resmîlik kazandı. Böylece XIX. yüzyıl, devletin hemen hemen her alanda kendisini yeniden tasarladığı bir asır oldu. Bu süreçte, hem devlet hem de toplum, yepyeni kavramlar ve özneler ile resmî olarak karşılaştı. Bu öznelerin birisi de fahişe kadınlardı. Osmanlı Devleti, diğer Avrupalı devletlerin yaptığı gibi XIX. yüzyılda yayınladığı nizamnamelerle birçok anlamda kadınların alanına müdahil olurken bir taraftan da kadınların ve bu kadınlarla birlikte olan erkeklerin sağlık sorumluluğunu üstlendi. Üstlendiği bu sorumluluk nedeni ile devlet, aradaki alternatif özneleri saf dışı etmeye çalıştı ancak çeşitli nedenlerle bunu başaramadı. Aşağıda, devletin fuhuş ve zührevi hastalıklarla mücadele sürecinde yerel güçlerden neden vazgeçemediği tartışılacaktır.

2. Osmanlı'nın Fuhuş Nizamnameleri ve Zührevi Hastalıkların Yayılması

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın sonlarına doğru topraklarında zührevi hastalıkların hızla arttığını fark etti, özellikle milliyetçilik rüzgarının esmeye başladığı Batı Avrupalı devletler de benzer tehlikeden uzun süredir şikayetçiydi. Batılı devletler ve onların çeşitli iktidarları², bu tehlikeden kurtulmak için yüzyıllar boyunca fuhuş yasaklamayı, bastırmayı, özellikle de kadınları cezalandırmayı denedikten sonra bu sözde çözümlerin işe yaramadığını kabul etmek zorunda kaldılar.

² Papalık daima bu mesele ile iç içeydi

İktidarlar, kendi varlıklarını koruyabilmek ve sürdürebilmek için XIX. yüzyıla gelince, kadın fuhşuna dair düzenlemeler yapmaya mecbur kaldı. Osmanlı Devleti, benzer motiflerle 1879 yılında ilk defa fuhşun resmîleşmesinden bahseden bir nizamname yayımladı (Engin, 1995). 5 yıllık bir araştırmadan sonra da daha kapsamlı yeni bir uygulamayı sisteme soktu (Engin, 1995). 1879 yılında yayınlanan Emraz-ı Sariye Talimatnamesi, 1884 Nizamnamesi'nin bir *taslağı* olarak kabul edilebilir. Emraz-ı Sariye Talimatnamesi ile birlikte Galata ve Beyoğlu'nda iki klinik açıldı. Bu klinikler tedavi için kullanılmıyordu, buralarda hastalık taşıdığı tespit edilen kadınlar, Yüksekaldırım'daki Nisa Hastanesi'ne sevk ediliyorlardı, tedaviler hastanede yapılacaktı. Nisa Hastanesi büyük ve kapsamlı bir hastane değildi, yatak kapasitesi 30 ile 40 arasındaydı fakat hasta sayısı daima bunun üzerindeydi. Bu yoğunluk, birçok alanda yetersizliği de beraberinde getirdi, hastanenin koşullarının kötü olduğu kısa süre içinde fark edildi. Paris'te dermatoloji eğitimi gören Doktor Celal Muhtar'dan hastane hakkında bir rapor yazması istendi.³ Celal Muhtar, bu raporunda hastanenin tedavi değil aksine hastalık yayan bir merkez olduğunu yazdı. Kısa süre içinde daha ciddi tedbirler alması gerektiğini kabul eden yetkililer, 1884 yılında *Beyoğlu'ndaki Bazı Özel Hanelerin Hizmeti Sıhhiyesine Dair Nizamnameyi* yayımladılar. Bu nizamname 28 madde ve 5 ana başlıktan oluşur. Bu metin tam anlamıyla orijinal bir metin değildir. Kısmen Fransızcadan tercümedir. Fransa, nizamnameler konusunda 1789'dan itibaren Avrupa'ya kerteriz oldu, birçok ülke onun uygulamalarını adım adım takip etti. Osmanlı Devleti'nin 1884 Nizamnamesi de içeriği açısından böyle oluşturuldu. Nizamnamenin üzerinde durduğu ilk konu, sağlık komitelerinin gerekliliğiydi. Ardından kadınların muayene sıklıkları belirtildi, kadınlar haftada bir muayene olmalıydı. 1884 Nizamnamesi'ne göre, öncelikli mesele kayıt tutmaktı. Bu yeni alışkanlık, Avrupa'nın o sıralar üzerinde en fazla durduğu konuydu. Buna paralel olarak, kadınların, doktorların ve genelevlerin defterleri olmalıydı. Kadınlar defterlerine kendilerini tanıttıkları fiziksel ve ailevi bilgilerini yazmak zorundalardı. Ayrıca tıbbi sonuçları da bu defterde olmalıydı. Devamlı bu defteri taşımak zorunda kalan kadınlar, güvenlik güçleri istediği taktirde, kayıtlarını onlara göstermek zorundaydı. Genelevlerin de tutmak zorunda olduğu kayıtlar vardı, evde çalışan kadınların sağlık durumları evlerde tutulan defterlerde mutlaka kayıtlı olmalıydı. Sonraki maddeler, muayene süreçlerine odaklanır.

Bu iş için özel atanan doktorların, haftada bir gün genelevleri ziyaret etmesi gerekiyordu. Doktorlardan muayene sonuçlarını hem kendi defterlerine hem de kadınların defterlerine işlemeleri bekleniyordu. Genelev sahipleri ve işletmecileri de doktorların gerek duyduğu zamanlarda muayene edilmeliydi. Ayrıca evlerden nasıl para alınacağı da nizamnamede belirtildi. Doktorların kadınlardan ya da ev sahiplerinden para almaları kesinlikle yasaktı. Ayrıca, doktorların evde tedavi yapmaları da yasaklandı. Hasta olan ya da hasta olduğundan kuşku edilen kadınların hızla hastaneye sevk edilmesi ve tedavisini burada tamamlaması gerekiyordu. Evlerin tıbbi kontrollerine gelince,

bu konu ana başlıklardan bir tanesiydi, genelevler, evlerin yer aldığı bölgelere ya da kaç kadının çalıştığına bağlı olarak 5 gruba ayrılmıştı. Her bir sınıf için ayrı ayrı doktor ve personel atanması gerekiyordu. Doktorlar yalnızca atandıkları evlerin kontrollerinden sorumlulardı, bu evleri haftada bir defa ziyaret etmek zorundalardı. Hastaneye sevk edilen kadınların tedavileri nazikçe yapılmalıydı. Kadınlar tedavi için işbirliği yapmazlarsa, bu durumdan belediye hemen haberdar

³ BOA.DH.MKT.1577/24 (18.04.1306/22.12.1888)

BOA.DH.MKT.1642/90 (27.11.1306/25.07.1889)

BOA DH. MKT. 577/16 (08.06.1320/12.09.1902)

edilmeliydi. Doktorlar yalnızca kadınların sağlığından değil aynı zamanda evlerin durumunda da sorumlulardı.

Bu evlere dair aylık raporlar yazıp belediyeye ya da farklı bir otoritelere sunmaları gerekiyordu. Doktorların çalıştığı evler ve kadınlar her altı ayda bir değişmeliydi. Güvenlik güçlerinin yarattığı sorunların farkında olan devlet, bu maddeyi muhtemelen doktorların kadınlarla ve evlerle kemikleşen ilişkiler kurmaması için eklemiş olmalı.

Böylece, 1884 yılı itibari ile bazı kurallar dahilinde, Osmanlı Devleti'nde kayıtlı kadın fuhuş meşrulaştı. Osmanlı Devleti, bu şekilde yeni bir alan ile karşı karşıya gelmiş oldu. Bu yeni konu yanında yepyeni özneler de getirdi. Bu süreçte, Devlet'in merceğine giren yeni özneler, yalnızca fahişe kadınlar değildi; kadınlarla beraber yüzyıllardır fuhuştan "sorumlu" olan alternatif liderler de devletin gündeminde yeniden belirdi.

XIX. yüzyıl hem Avrupa'nın hem de Osmanlı Devleti'nin salgınlarla öncesinden daha fazla baş etmesi gereken yüzyıl oldu. Bunun temel sebebi, gelişen teknoloji sayesinde ulaşımın çok hızlanmasıydı.

Osmanlı Devleti genelinde neredeyse devamlı olarak çeşitli salgın hastalıklarla mücadele vardı.⁴ Bu hastalıkların sebeplerini anlamak ve bulaşıcılıklarını bastırmak çoğu zaman başarısız oldu, ve salgınların farklı felaketlerle sona ermesi beklendi (Kılıç, 2004; Bingül, 2021; Çalışkan & Eycil 2019; Çaycı & Çevik, 2021; Menekşe, 2020; Gül, 2009; Pancaz, 2011; Sarıyıldız, 2002). Nasıl yayıldığı bilinen ve görece en kolay engellenebilecek olan salgın türü zührevi hastalıklardı. Dolayısıyla, insanın en kıymetli kaynak olarak görülmeye başlandığı XIX. yüzyılda, devletlerin zührevi hastalıklar için peş peşe uygulamalar yayınlamasının temel motifi bu hastalıkların yayılmadan durdurulmasının mümkün olmasıydı.

Osmanlı Devleti diğer devlet ve toplumlar gibi, fuhuş ile hep iç içe yaşadı. Teorik olarak Sünni İslam Hukuku ile yönetilen Osmanlı'da, pratik uygulamalar padişahların hazırladığı kanunnameler etrafındaydı. İslam Hukuku'na göre, fuhuş ya da zina (bu iki ifade Osmanlı belgelerinde birbirini yerine çok sık kullanılır⁵) yapan taraflar evli değilse fiziksel cezalara, şayet evlilerse de ölüm cezasına çarptırılırdı (Keskinoglu, 1969). Ancak kaynaklara göre, fuhuş ya da zina temelli ölüm veya recm cezası Peygamber zamanında bile uygulanmamıştır (Semerdijan, 2008). Osmanlı Devleti de gündelik hayatta, sosyal yaşamı sarsacak bu ağır cezaları istisnalar dışında tercih etmedi (Osmanoğlu, 2008). Fuhuş ya da zina yapan taraflar evli ve ya değil genelde ufak tefek cezalara çarptırıldılar. Zaten fatura çoğunlukla kadına çıkartıldı, genellikle kadınlar para ya da sürgün cezası aldılar. Erkekler kadınlara nazaran hep daha şanslılardı.

3. III.Osmanlı Mahallelerinde Örgütlenme Biçimleri

Osmanlı toplumunda kırsalda ya da kentlerde fuhuş, mahallî bir gerçeklikti. Yani fuhuşun varlığı ya da yokluğu bunu yapan kadına veya erkeğe değil, etrafta güçlü kabul edilen öznelerin olan bitene karşı tavrına bağlıydı. Osmanlı toplumu birçok pre-modern devlet gibi, aşağıdan yukarıya doğru şekilleniyordu.

⁵ BOA. ŞFR.362/69 (30.01.1322/ 12.04.1906), bu belgede Aluca Valisi Hilmi Bey, Jandarma Osman'ın karısı ile basılmıştı, bu ilişki fuhuş olmamasına rağmen belgede *icra-i fuhuş* şeklinde yer almıştır.

Neomy Levy Aksu'nun belirttiği gibi, Osmanlı toplumu kendi içine kapanık, dışarı ile temas etmeden mahallelere bölünmüş bir yapı şeklinde de okunabilir (Levy Aksu, 2007). Yani mahalle tek ses olana kadar kendi içinde örgütlenirdi, benzer durum kasaba ve kentlerde de yaşanırdı. Mahallelerde yetkisi olan ve çoğunluğun seslerini kontrol eden etkin güçler, dinî liderler, muhtar ve çeşitli güvenlik güçleriydi (Levy Aksu, 2007).

Osmanlı kaynakları istisnai zamanlar ve olaylar haricinde fuhuş ya da zinaya dair oldukça kısıtlı bilgi verir. Diğer bir deyişle, merkeze yansıyan olaylar, diğer suçlarla mukayese edildiğinde görece az sayıdadır. Bunun nedeni, fuhşun aşağıdan yukarıya doğru giden örgütlenmede çoğunlukla yerelde yukarıda bahsi geçen mahallî liderler tarafından "halledilmesidir". Mekânsal aktörlerin Osmanlı toplumunda en fazla yetkin oldukları konulardan birisi fuhuştu. Dolayısıyla, Osmanlı toplumunda fuhuş çalışırken toplumsal dinamiklerin beklentilerini, eylemin kendisinden önde tutmak elzemdir.

İnsanları bir arada tutan en geçerli kaygılardan birisi belki de ilki, şüphesiz ekonomik bağlantılardır. Osmanlı mahallelerinde, imamın ya da mahalledeki öğretmenin maaşı gibi birçok yerel gider ve vergi, mahalleli tarafından hep birlikte ödeniyordu. Bu düzenli ödemelerin yanı sıra bazı durumlarda mahalleli birlikte ek vergileri ya da giderleri de ödemek zorundaydı. Örneğin, Leslie Pierce, birlikte yaşayan mahallelinin ödemekle yükümlü olduğu istisnai bir vergiden bahseder (Pierce, 2003). Eğer bir mahallede, bir suç işlenirse ve o suçlu yakalanamazsa, mahalleli bu durum karşısında bir vergi ödemek zorundadır. Aslında bu, vergiden ziyade bir çeşit cezalandırma yöntemi olarak da okunabilir.

Mahallelinin birlikte suçluyu yakalama ya da ele vermesi için bir çeşit ters motivasyon olarak da değerlendirilebilir. Bu ve buna benzer finansal bağlarla, Osmanlı gündelik hayatında toplum daima birbirine mahkûm bırakılmıştı.

Osmanlı Devleti'nde, siyasi iktidar, fuhuş konusundaki sorumluluğu XVI. yüzyıla gelindiğinde çeşitli yerel liderlere dağıtmış ve kendisini bu konunun dışında konumlandırmıştı. Belgelerdeki ses, devletin bu konulara doğrudan dahil olmaksızın hoşnutsuzluğunu açıkça gösterir. İşler planladığı veya beklediği gibi gitmediğindeyse, devletin muhatabı fuhuş yapan kadın ya da erkek değildi, doğrudan bu yerel aktörlerdi. 1572 yılında, Galata kadısına ithafen yazılan belgede, erkeklerin kıyılara fahişeleri getirdiği ve burada geceleri beraber oldukları aktarılmıştır. İlgililer, bunun engellenmesi için gerekirse peremeleri bekçiler ile kontrol ettirmelilerdi. 1581 yılında yazılan bir başka belge de muhatap olarak peremeciler kethüdasını seçmiştir. Genç kadınların ve erkeklerin birlikte peremelere binmeleri yasaklanmıştı.⁶ Devlet fuhuşu çeşitli gerekçelerle önemsiyordu ancak fahişeleri görmezden geliyordu.

Zamanla, mahalleli özellikle de yetkin kişiler, devletin onlara dağıttığı ya da ya da sahiplenmelerine göz yumduğu iktidarı benimsediler ve kendi baskın sesleri dışında ses çıkartan özneleri ya dışladılar ya da baskı ile onların sesini kısıp, kendi seslerine dahil ettiler. Böylece yatay bir kontrol mekanizması da kendiliğinden oluşmuş oldu. Bu rol dağılımı XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonuna kadar neredeyse hiç değişmeden geldi. Savaş ya da buna benzer kriz anlarında mahallelinin rolü daha da belirginleşiyordu. Bir mahallenin güvenilir kişisi olmak ya da ondan kefalet almak, Osmanlı gündelik yaşamında hayatta kalmak için en önemli gereklilikti.

⁶ BOA. A. DVNSMHM.d 19/ 652. (09.04.980/ 10.08.1572)
BOA. A. DVNSMHM.d 42/1015. (23.12.988/ 29.01.1581)

Osmanlı mahallelerinde toplumun aktif bir üyesi olmanın çok sayıda avantajı vardı öte yandan toplumun aktif olarak bir parçası olmamış ya da olamamış özneleri için dezavantajları da gündelik hayatta hissedilir durumdaydı.

Kolektif sorumluluk, pre- modern devletin sıradan bir rutini olan özellikle de savaş ve kıtlık gibi zor zamanlarda toplumun birlikte hareket etmesini ve böylece çoğu defa öznelerin hayatta kalmasını sağladı. Kolektif sorumluluğun parçası olan sıradan mahalleli, yetkin güçlerden sonraki sestü ve hem yargılayan hem de yargılanan pozisyonunda olabiliyordu. Osmanlı toplumunda pozisyonu pek değişmeyen, yetkin aktörler imam,⁷ muhtar, güvenlik güçleri ve kabadayılardı. Muhtemelen bahsi geçenden daha fazla aktör yerel meselelerde rol oynuyordu fakat bu çalışma yalnızca bu güçlere odaklanmaktadır.

3.1. Mahallî Güçler

Osmanlı yerel güçleri, XIX. yüzyılın ortasına kadar, devletten ve toplumdaki aldıkları ya da bir şekilde edindikleri yetkiyle, mahallelerde ve öznelerin üzerinde, kendiliğinden bir kontrol gücüne ve hakkına sahip oldular. Ancak, XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra devlet, gücünü bu yerel aktörlerden toplamak, merkezi ve tek iktidar olmak istediğinde çatışmalar başladı. Kısacası, 1850lerden sonra devlet ile yukarıda bahsedilen yerel güçler çeşitli mecralarda iktidar meselesi ve alanı nedeniyle karşı karşıya geldiler. Bu, her zaman ve her noktada benzer şekilde meydana gelen bir durum olmasa da yerel güçlerden yetkilerini (geri) alıp tek ve merkezileşmiş güç olmak isteyen her modernleşme süreci devletin bir biçimde deneyimlediği durumdur.

3.1.1. Dinî Liderler, Muhtar ve Çeşitli Güvenlik Güçleri

Yerel lider deyince elbette akla ilk gelenler, toplum ile ilk karşılaşan figür olan dinî yükümlülükleri üstlenen kişilerdir. Osmanlı Devleti'ndeki yerel güçlerin içinde enstrümanları en gelişmiş ve etkili olan şüphesiz ki bu dinî liderlerdi. Dinî liderler, yalnızca dinî alanların sorumluluğunu taşımazlar, dinin gündelik hayat pratikleri ile iç içe şekillendiği pre- modern Osmanlı toplumunda, papaz, imam ya da haham, kilise, cami ve sinagog dışında da oldukça güçlüdür. Hepsinin ardındaki cemaatin sorumluluğunu hem uhrevi hem de dünyevi hayatta üstlenmiştir. Üst basamak iktidarlar ile sakinler arasındaki ilişki bu özneler sayesinde olur. En temelde bu dinî figürler mahalle sakinlerinin kefilidir (Başaran, 2014). Modernleşme öncesi Osmanlı toplumunda bir mahalleye taşınabilmek için onayının olması gereken kişiler bu dinî liderlerdir. Osmanlı Devleti'nin teorik olarak Sünnî bir İslam Devleti olduğu genel kabul gördüğü için ayrıca bu çalışmanın kapsadığı 1870ler sonrasında gayri-Müslim unsurların yaşadığı toprakların Osmanlı kontrolünden hızla çıkması sebebiyle, tartışma bundan sonra yalnızca imam üzerinden devam edecektir. İmam, merkezden gelen kararları Cuma vaazında insanlara duyururdu. Kriz zamanlarında ortalığı yatıştıran, akıl danışılan ve arabuluculuk yapan kişi de imam ya da diğer dinî liderlerdi (Pierce, 2003). Göçebe toplumlarda, o kabilenin ya da aşiretin en yaşlıları bu görevi üstlenirdi. İmanın pozisyonu, yukarıda da söylendiği gibi klasik Osmanlı toplumunda yalnızca din temelli konularla sınırlı olmamıştı, genellikle yerel Müslüman tebaa ile kadı arasındaki bağı da imam sağladı. Kadıdan aldığı yetkiler, ona bir de yargı gücü veriyordu; haliyle fuhuş meselesinde oldukça etkili bir rolü vardı.

⁷ Papaz ya da Hamam da olabilir, önemli olan dini bir sıfatının olması

İmam, bir zina şüphesi varken mahalleliyi baskına toplayan, eve girme izni olan, kadın ile erkeğin, ya da o mahallenin nihai kaderine karar verecek olan öznelerin başında geliyordu.⁸ İmam birçok rolünü modernleşme sırasında kaybetmiş olmasına rağmen XIX. yüzyılın sonlarında hâlâ Osmanlı Devleti'nin en güvenilir yerel aktörlerindendi.

Doktorun ya da herhangi bir sağlık personelinin olmadığı, erişemediği kırsal bölgelerde çiftlere evlenme iznini imam verirdi, taraflardan herhangi birisinin zührevi hastalık taşıma riskinin olup olmaması da imamın ya da papazın inisiyatifine bağlıydı.

Bu tekil güç, şüphesiz çok sayıda haksızlığa ve işgüzarlığa sebep olmuştur. Aslında doktorun ya da bir sağlık personelinin vermesi gereken kararı, hâlâ geleneksel bir otoritenin verebilmesi, devletin modernleşme girişiminin yetersizliğini kabul etmesi anlamına gelir. Devlet, özellikle pandemi ve karantina zamanlarında devletin iş verdiği bir doktordan ya da sağlık personelinin alınacak hasta değil raporunu, özellikle doktorların gitmeyi tercih etmediği ya da yeterli sayıda istihdamı sağlayamadığı için hekim bulunduramadığı yerlerde şart koşmuyordu (Kurt & Yaşayanlar, 2017). Bu durum aslında kendi giriştiği modernleşme hareketinin başarısızlığını veya yetersizliğini kabul ettiği anlamına gelir. Bu eksikliği geleneksel güçlerle kapatmaya çalışması ise, tıbbi bilgi gerektiren yeri, toplum içindeki sosyal ilişkilerle doldurmaya çalışması anlamını taşır. Diğer bir deyişle, 1890larda imamlardan alınan sağlıklı raporunun yeterli görülmesi ile, devlet bir raporunun gerekli olduğunu kabul etmiş ancak bunu profesyonelce sağlayamadığını da itiraf etmiş oluyordu. Bu durum, aslında devletin imamla giriştiği iktidar çatışmasında çok da başarılı olamadığı gösterir. Modernleşme araçları sayılabilecek hekim ya da diğer sağlık personelleri yetersiz olduğu için imparatorluk geneline istendiği kadar yayılmadı ve devlet, imama verdiği yetkileri 1900lerin başında geri alamadı.

İmam ya da papazdan sonra Osmanlı toplumundaki bir diğer yerel aktör muhtar. Muhtar, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı bürokrasisinde kendisine yer buldu. Aslında muhtarın belediyeleşme sürecinde bürokrasiye dahil olması kendi başına bir merkezleşme çabasıydı. İmama kıyasla seküler bir pozisyonu vardı, buna rağmen kısa zamanda güçlendi ve genellikle imam ile işbirliği yapmayı tercih etti. Bu iki yetkili, "toplumun selameti" için birlikte genele hitap edecek şekilde davrandılar. Muhtarın dahil olması ile birlikte imamın organize ettiği kitlesel olaylar bir kat daha meşruluk kazandı. Böylece, olan bitene devletin bir başka aracı da dahil oluyordu, dolayısıyla meydana gelen olayın yanlışlanması bir kat kadar zorlaşmıştı. Örneğin, bu ittifakın önderliğini yaptığı ev baskınlarını sorgulamak zor ve gereksiz hale gelmişti. Muhtarın pozisyonu da tıpkı dinî liderler gibi iki uçluydu. Muhtar, devletin bir uzantısı olmasına rağmen zaman içinde sahip olduğu geniş yetkiler nedeniyle, devletin tedirgin olduğu bir güce dönüştüğü de olmuştu. Öte yandan da iktidarın, varlığını istediği ve aynı oranda da faydalandığı bir güçtü. 1884'ten sonra hızla yaygınlaşan yerel sağlık taramalarında, halkın tepkisinden korkulduğu durumlarda muhtar hep olay mahallindeydi, yatıştırıcı gerekirse de cezalandırıcı pozisyondaydı. Özellikle merkezden uzak eyaletlerde insanların çeşitli tedbirlere ve uygulamalara tepkileri daha sertti, örneğin Bedeviler 1880lerin sonunda dezenfekte cihazlarının kullanımında ya da diğer tedavilerde devletin ısrarcı olması durumunda isyan edeceklerini bildirdiler (Yıldırım, 2014).

⁸ Teorik olarak Tanzimat öncesinden kadından, 1839 sonrasında da gerekli mahkemelerden izin almadan eve girilmezdi. Öte yandan kapitülasyonların sağladığı imkanlar dahilinde yabancıların evine Hariciye Nezareti'nin haberi olmadan girilmez ya da arama yapılmazdı.

Anadolu'daki halk daha işbirlikçiydi, 1894'teki rapora göre, Anadolu'da 296 tane ev dezenfekte edilmişti, içlerinden yalnızca 11 evin sahibi, özel hayat nedeni ile sağlık personelinin evine almamıştı.⁹ Bu süreçte, sağlık komitelerinin başında genellikle muhtar bulunuyordu (Kurt & Yaşayanlar, 2017). Muhtarın kırsalda ya da merkezlerin kırsalındaki otoritesi çok uzun yıllar devam etti. 1850lerde başlayan muhtarın gücü, Cumhuriyet yıllarında da sürdü. Cumhuriyetin seküler yapısıyla beraber genellikle imamın rolünü de kısmen elinden aldı. Muhtarlar, çoğunlukla siyasi iktidarların yereldeki temsilcileri gibi değerlendirildi. Muhtarın gittikçe artan gücü ve etkisi Türk edebiyatında da kendisine yer buldu. En fazla bilinen eserlerin başında Fakir Baykurt'un *Yılanların Öcü* isimli romanı gelir (Baykurt, 2006). Burada, muhtar ya da muhtarın heyetinde olmak erken Cumhuriyet döneminde oldukça zor koşullarda yaşamaya çalışan köy halkı için hayati önemli taşır. Bu ayrıcalıklı durum, her bir avantajdan faydalanabilmek anlamına gelir. Romanda, ana karakterlerden birisi olan Haceli, muhtarın ihtiyar heyetindedir, ve bu pozisyonu ona köyün istediği yerinde ev yapabilme olanağı sağlar. Öte yandan, roman köylüyü ve zayıfı temsil eden Kara Bayram ile güçlü ve kötüyü temsil eden muhtar ve heyeti arasındaki sonucu belli çatışmayı işaret eder.

Muhtar, devletin doğrudan çatıştığı bir güç olmasa da sahip olduğu yetki, devletin merkezileşmesi için bir tehditti. Öte yandan muhtar ne kadar güçlü ise orada devlet de o kadar güçlüydü. Fakat, merkezileşmekte zorluk yaşayan geç XIX. yüzyıl Osmanlısı, muhtarın kapasitesinin devletin kendi gücünden gelmediğinin farkındaydı. Buna rağmen, muhtarın geniş yetkisini özellikle siyasi kırılma anlarında rahatlıkla kullandı ve onu imam gibi, profesyonel güçlerin yerine koydu. XIX. yüzyıl Osmanlısı'nda imam ve muhtar gücünü meşru iktidardan alıyordu, fakat en az onlar kadar etkin olan kabadayılar ve külhanbeyleri kendilerini meşru olan bir güce dayandırmadan var etmenin peşindeydiler.

Kabadayı ve külhanbeyleri Osmanlı toplumunda 1826 sonrasında geleneksel Yeniçeri kültürünün devamı ve bir uzantısıdır. Yeniçerilerin kaldırıldığı 1826 yılı ile onun yerine resmî bir güvenlik teşkilatının kurulduğu 1846 yılına kadar, bu özneler aradaki güvenlik boşluğunu doldurdular. Bu esnada güçlendiler. Bu agresif erkekleri konu alan az çalışmadan birisinin sahibi olan Roger Deal'e göre bu erkekler, kendilerini mahallelerin koruyucusu ilan etmişlerdi (Deal, 2010). Mahalleyi kime ya da neye karşı koruduklarına da kendileri karar veriyordu. Bu aktörlerin, güçleri ya da yetkileri imam veya muhtar gibi meşru bir kanaldan gelmiyordu, ancak kimse onların bu gayrimeşru yetkilerine mukavemet gösteremezdi. Kendi geleneğini ve terminolojisini oluşturmuş bu aktörler, meşruluklarını şiddet kabiliyetlerine borçluydular. Zaman zaman mahalle değiştirir ya da ellerindeki mahalleyi dövüş kabiliyetlerine göre kazanıp kaybederlerdi. Ahmet Rasim, *Fuhş-u Atik* isimli eserinde bu aktörlerden Osmanlı toplumun en problemlî kişileri, diye bahseder (Rasim, 2007). Külhanbeyleri ve kabadayılar, fuhuş ya da gayri meşru ilişkiler konusunda diğer aktörlerden farklı bir pozisyona sahiplerdi. Bunun ilk sebebi yetkilerini devletten almamaları hatta devlete rağmen var olmalarıydı.

Bir diğer neden ise bu erkeklerin fuhuş konusunda hem suçlayıcı hem de savunucu pozisyonda; çift taraflı bir konuma sahip olmalarıydı. Kabadayılar ve külhanbeyleri teoride ve söylemlerinde kendilerini mahallenin organik koruyucusu, namus bekçisi olarak kodladılar ve mahallede "namussuzluğa" müsaade etmediler. Fakat, genellikle "korudukları" mahalledeki genelevlerde çalışan ya da farklı kadınlarla gayrimeşru ilişkileri vardı.

⁹ BOA.Y.MTV.87/190 (26.05.1311/04.12.1893)

Osmanlı toplumunda, erkekler arasında ama özellikle de sorun çıkartan kabadayılar gibi otoriter erkekler arasında, evlilik haricinde bir kadın ile uzun süreli duygusal ve cinsel ilişkide bulunmak, erkeklik prestijlerini güçlendirdiği gerekçesi ile oldukça yaygın ve önemliydi. Özellikle de en meşhur kadınlarla olmak, onları kapatmak bu erkekler için gurur konusuydu. Öte yandan, kendi meşruluklarını mahallenin namusunun korunması ile açıklıyorlardı. Özellikle mahalle baskınlarında bu iki taraflı pozisyon, kabadayıların aleyhine duruyordu. Kabadayı ve külhanbeylerinin varlığı devletin hiç istemediği bir gerçeklikti. XIX. yüzyılın sonlarında, yalnızca sorun çıkartan ve lanetlenmiş Yeniçeri geleneğini anımsatan bu öznelere sokaklardaki varlığı, devleti tamamen tedirgin etti. İmam ya da muhtar sahip oldukları meşru güç ile devletin uzlaşabileceği araçlardı, fakat kabadayılar bu gruba dahil değildi. Buna rağmen onların varlığını sağlayan şey, devletin 1826 ve 1846 arasında istikrarlı bir güvenlik teşkilatı kuramamasıydı (Ergut, 2004). Yeniçeriler kaldırıldığında özellikle başkentte ve başkente yakın bazı merkezlerde güvenlik ve asayiş uzun zaman kabadayıların kontrolünde kaldı. Devlet beğenmiyor olsa bile bu öznelere mahalleler içindeki düzeni sağlamakta çok da fena değillerdi. Bu nedenle güvenlik teşkilatı yeniden oluşturulana kadar bu erkeklerin, sokaklarda dolaşmasına ve “racon kesmesine” göz yumuldu. Ancak sonrasında, devamlı kötülendiler, buldukları yerde bir sorun olursa sorgusuz sualsiz kabahatli bulundular, haklarında çok sayıda dedikodu ve rivayet yayıldı. Böylece zaman içinde eritildiler. Kabadayılar ile onların yerini alacak 1850lerde teşkilatlanan profesyonel güvenlik güçlerinin geçişi yavaşça oldu. Ancak devlet, kabadayılarla açıkça asla uzlaşmadı. Onlardan aldığı güvenlik ve asayiş gücünü kendi polisine ya da zabıtasına yavaşça da olsa dağıttı. Böylece, fuhuş ya da diğer mahallî konularda bir ortağını XX. yüzyılın başına geldiğinde ortadan kaldırmış oldu. Diğer bir değişle, Abdülhamid iktidarından II. Meşrutiyet yıllarına geçerken bu tarz kolluk kuvvetlerinin ortadan kaldırıldığını ya da devlet aygıtlarına eklemeli olduğu görülüyor (Levy Aksu, 2007). Buna rağmen kabadayı geleneği retorik olarak da olsa Cumhuriyet’te de kendisine sosyal hayatta yer bulabildi.

Bu çalışmada yer alan bir sonraki yetkili aktör ise, meşru olan güvenlik güçleridir. Osmanlı Devleti’nde 1826’dan önce başkentte yetkili olan güvenlik gücü Yeniçerilerdi. Savaşta olmadıkları zaman başkentte asayişinden onlar sorumluydu. Fakat şehir içi asayiş ile savaş kavramını çok iyi ayırt edemeyen Yeniçeriler, insanlara sıradan bir sorun sırasında gerektiğinden daha katı davranıyorlardı. Bu da kendi içinde daha kalıcı ve uzun süren yeni sorunlara neden oldu.

Haliyle, Yeniçerilerin güvenlik gücü olarak modern bir devlette yeri yoktu. Bu durum, 1826’da Yeniçerilerin lağvedilmesi ile kendiliğinden ortadan kalktı; asayiş için profesyonel güçlerin olması gerektiği fikri, yetkililer tarafından bu dönemde kabul edildi. Ancak 1846’ya kadar asayiş boşluğu devam etti. Bu 20 yıl boyunca yerel güçler yukarıda da bahsedildiği gibi ortadaki asayiş ve güvenlik boşluğunu kendi inisiyatifleri doğrultusunda doldurdular. Dolayısıyla, muhtarın, imamın ve kabadayıların mahallede en etkin olduğu dönem bu 20 yıllık boşluk dönemidir denilebilir. Sonrasında asayiş için Zaptiye Teşkilatı kuruldu; bu teşkilat 1879’a kadar varlığını sürdürdü. Osmanlı ve Türkiye’de güvenlik güçlerinin gelişimi ve değişimi üzerine Halim Alyot ve Hikmet Tongur bu konudaki referans eserleri kaleme almışlardır (Alyot,1947; Tongur, 1946). Ferdan Ergut, Osmanlı’da polis ve zaptiye gücünün adım adım nasıl ilerlediğini alandan olmayan akademik bir perspektif ile doktora tezinde detaylıca anlatır.

Ergut'a göre, Osmanlı Devleti'nde ancak XIX. sonuna gelindiğinde organize olmuş bir güvenlik teşkilatından bahsetmek mümkün oluyor.¹⁰ XIX. yüzyılda hem Avrupa'da hem de buna bağlı olarak Osmanlı Devleti'nde suçlar yeniden kategorize edildi, Osmanlı Devleti'nde polisin sorumluluğu ve yetkisi ise bu değişikliklere göre yeniden yorumlandı. Aslında polisin ilk hedefi, başkentteki güvenlik ile düzeni sağlamak ve muhafaza etmektir. Burada karmaşık olan nokta, suçlulara müdahale kısmıdır. Çünkü, polis şehrin düzeni ve güvenliği için henüz suç işlememiş kişileri de tutuklama yetkisine sahipti. Buna önleyici güç ya da yetki demek mümkün. Fahişelerle polisin ya da genel olarak güvenlik güçlerinin arasındaki ilişki, topluma ve zamana bakmaksızın daima sorunlu olagelmıştır. Bu durumun temel nedeni, polisin, zabitanın ya da çeşitli erkek egemen güvenlik güçlerinin, kadınlar üzerindeki kapsamlı egemenlik yetkisidir. Osmanlı toplumunda kadın fahişelerle temas kuran polisler, egemen ve güçlü pozisyondaydı; bir sorun çıkartacakları gerekçesi ile fahişe kadınları alıkoyabilecek yetkileri vardı. Bu durum kadınları birçok açıdan sömürülmeye müsait hale getirdi.¹¹

Kadınlar açısından bakılacak olursa, Osmanlı toplumunda kriminalize edilmiş kadınlar için güçlü ve muktedir erkeklerle temas kurmak her anlamda avantajlı bir durumdu. En azından, sözlü kötü muameleyi hafifletmek bile kadınlar için bir ayrıcalıktı. Polis memurları ile ilişkilerinin olması onlar için kabadayılarla ilişkilerinin olmasından daha "büyük" kolaylıklar yaratabiliyordu. Erkek ve ahlak odaklı sistem, kadınları suiistimale müsait bir pozisyonda tutuyordu. Zaman içinde bu aktörler sınırsız denilecek yetkilerini sıklıkla kötüye kullanmaya başladılar. Bu durumda Devlet, bu yeni aktörlere verdiği gücü devamlı denetlemek zorunda kaldı.

Örneğin, 1894 yılında komiser Şemsi ve bir başka komiser Ahmet, Beyoğlu'nda Bülbülдерesi'nde bir genelevde sarhoş olmuş ve etrafa rahatsızlık vermişlerdi. Durum, merkeze bir şekilde bildirdi ve sultanın emrine apaçık karşı gelen bu iki komiserin acilen cezalandırılmaları talep edildi.¹² Bir başka belgeye göre, 1897 yılında Taksim'de görevli olan Raib Efendi isimli bir polis memuru, sarhoş olup Macar Sokak'taki bir genelevi taciz etmeye başlayınca etrafın dikkatini çekti. Raib Efendi de şikâyet edildi, hemen yakalandı ve merkeze gönderildi. Böylesine disiplinsiz bir erkeğin bir daha polis memurluğu yapamayacağı gerekçesiyle de görevinden alındı.¹³ Buradaki memurların görevlerinden alınmalarının sebebi, kontrol alanları ya da yetkileri altındaki kadınlara ve ya insanlara rahatsızlık vermeleri, toplum düzenini onların aleyhinde zedelemeleri değildir. Burada, onları mesleklerinden eden, devletin verdiği yetkiyi devlete karşı kullanmış olmalarıdır. Diğer bir deyişle, devletin emaneten verdiği güce resmen ortak olma çabalarıdır. 1905 yılındaki bir başka belge de bu durumu destekler niteliktedir, polis memuru Mehmet Sıtkı Efendi, Çiçekçi Sokak'ta bir genelevde sarhoş halde eğlenirken yakalanmıştır.

¹⁰ 1845 yılında *Polis Nizamnamesi* yayımlandı. 1846 yılında da Zaptiye Teşkilatı kuruldu. 1879 yılına kadar tüm güvenlik güçleri bir aradaydı, zaten bu döneme de güvenliğin birliği anlamında *Tevhid-i Zabıta* denilmektedir. Bu kurum için sıfırdan insan alınmadı, tımar sisteminin kalıntıları olan kişilerin çoğu, güvenlik gücü olarak kullanılmaya devam edildi. 1869 yılında asayiş ile alakalı *Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi* isminde bir başka nizamname yayımlandı, burada zaptiyenin pozisyonu, rolü, görevi biraz daha vurgulandı ve böylece belirginleşti.

¹¹ Bu durum yalnızca Osmanlı Devleti'nde böyle değildi, Batı Avrupa devletlerinde ve hatta Japonya'da bile polis ya da çeşitli güvenlik güçleri, fahişeler üzerinde neredeyse sınırsız yetkiye sahipti (Garon, 1993).

¹² BOA.ZB. 70/ 18 (R. 28.09.1310/10.12.1894)

¹³ BOA.ZB. 70/ 53 (R. 12.05.1313/ 24.07.1897)

Sonrasında derhal işinden kovulur, gerekçe olarak da disiplinsiz tavırları gösterilmiştir.¹⁴ Mehmet Sıtkı Efendi de devlete verdiği sözü tutmadığı için işinden atılmıştır. Diğer bir deyişle, devlet kendi verdiği yetkinin kendisine sorun olduğu noktalarda müdahil olmaktan çekinmemiş ve düzeni sarsacak dengesizliklere olabildiğince engel olmaya gayret etmiştir. Polislerle genelevlerin ya da diğer yasaklı mekânların ilişkisi, kadımlarla ve fiziksel eğlence ile sınırlı değildi, polisler ya da çeşitli güvenlik görevlileri kontrol etmekle yükümlü oldukları yerlerden rüşvet alıp, burada olan bitenleri göz ardı edebiliyordu. Özgür Sevgi Göral, XIX. yüzyılda suça ilişkin gazete haberlerinin neredeyse %10'luk bir bölümünün görevini kötü kullanan memurlara ve devlet görevlilerine dair haberler olduğunu aktarıyor (Göral, 2007). Kumarhanelerden ya da genelevlerden rüşvet alabiliyor ya da yiyip içip hesap ödemedi kalkabiliyorlardı. 1895 yılına ait bir belge, polis memuru Hayri ve Selahattin Efendilerin genelev sahibi Iros'tan rüşvet aldığını gösteriyor. Otoriteler bu durumdan bir şekilde haberdar olur olmaz bu polis memurlarını mahkemeye gönderdiler.¹⁵ Hayri ve Salahattin'in rüşvet alması da devletin verdiği yetkiyi kötü kullanmak anlamına geliyordu. Burada da devletin gücüne devletin izni ve haberi olmadan ortak olma çabası görülüyor. Meşru güvenlik güçleri, kabadayılar gibi devletin eritmeye çalıştığı özneler değildi. Onlar da muhtar ya da imam gibi devletin enstrümanlarıydı ve düzene tehdit oluşturduklarında kurum olarak değil ama özne olarak devletin alanından tasfiye edildiler.

4. Sonuç Yerine: Merkezileşememek

Osmanlı idaresi, 1879 yılında *Emraz-ı Zühreviye (Sariye) Nizamnamesi*'ni, 1884 yılında ise *Beyoğlu'ndaki Bazı Özel Hanelerin Hıdematı Sıhhiyesine Dair Nizamname*'yi yayınladı. 1884 Nizamnamesi yukarıda bahsi geçen aktörlerin yetkilerini pratikte kısıtlamayı amaçlamıştır ancak, bu plan birçok yetersizlik yüzünden özellikle de altyapısal zayıflıklar nedeniyle asla tam olarak gerçekleşemedi (Mann, 1984). 1884 Nizamnamesi Devlet'in alternatif güçleri fuhuş alandan çekme girişimi olarak da değerlendirilebilir. 1884 sonrasında fuhuşun etrafında gelişen gerilimler, genel olarak güç çatışmaları ve devletin merkezileşme hamlesiydi. Devlet genellikle yerel aktörleri alandan çekmek istemiş olmasına rağmen, en kırılma noktalarında onların yetkilerini kullanmaktan da asla tam olarak vaz geçemedi. Bunun temel sebebi de muhtarın ya da imamın yerine atayacağı ya da yerleştireceği donanımlı ve yetkin profesyonellerin olmamasıydı. Zaten yeni atanan kişiler de (örneğin sağlık komisyonlarının başındaki hekimler) yerel halk tarafından neredeyse hiç benimsenmedi ve sözleri dinlenmedi. Çalışmalar, çok sayıda doktorun ya da sağlık personelinin ciddi çalışmalarla hayatlarının tehlikede olduğunu göstermiştir. Doktorlar bu alanda alternatif olamadılar çünkü hem sayıları azdı hem de özellikle kırsala müdahale etmekte yerel güçler kadar hevesli değillerdi. Ayrıca yerel halk, bu yeni aktörlere hiç şans vermedi, onları bozguncu olarak değerlendirdi (Ancak Cumhuriyet, doktor kadrolarından yeterince faydalanabilecektir). Dolayısıyla, Osmanlı Devleti imamlardan ya da muhtarlardan ara güç unsurları olarak hiç vazgeçemedi. İmam ve muhtar 1918 yılına kadar gücünü arttırmaya devam etti. Bu anlamda devletin her girişimi neredeyse onun aleyhine sonuçlandı. Kabadayı ve külhanbeyleri yetkilerini ve güçlerini bu mücadele resmen kaybeden tek unsur oldu. Kabadayılar, Cumhuriyet tarihine, nostaljik bir enstantane olarak aktarılabildi. Polis ya da zabıta ise var olduğu sürece sorunları ile sistemin içinde yer aldılar. 1900lerde, sistem özellikle ahlak ve asayiş anlamında güvenlik güçlerine daha bağımlı hale geldi.

¹⁴ BOA.ZB. 71/ 41 (R. 11.08.1321/ 24.10.1905)

¹⁵ BOA. ŞD. 2571/ 16 (08.02.1313/ 23.07.1895)

Özellikle de 1909'da II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte eski uygulamalar çoğunlukla unutulmuş, yeniler ise beklentileri henüz karşılayamamış ya da yeterince organize edilememiştir. Örneğin, polislerin 1910'larda fahişeler üzerindeki etkisi öncesi ile mukayese edildiğinde oldukça artmıştı. Bu nedenle meşru güvenlik güçleri ile devletin iktidar çalışmaları neredeyse bir ip üzerinde devam etti. Devlet, geniş yetki verdiği polisini ya da zabıtasını devamlı denetlemek zorunda kaldı, kendi iktidarına ortak olduğunu fark ettiğindeyse cezalandırmaktan geri durmadı. Kendi yetkisini devletin yetkisinin üzerinde tutmaya başladığında polis, üniformasının dışında özne olarak cezalandırıldı. Bu açıdan bakıldığında polisin, muhtar ya da imam gibi kurumsal anlamda iktidar ortağı olarak tehlikeli kabul edilmediğini söylemek mümkün. Sonuç olarak, XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başında Devlet, bu yerel aktörlerin varlığı ve vaz geçmek istemedikleri yetkileri nedeniyle tam olarak merkezileşemedi. Merkezileşmek adına yaptığı girişimler zaman içinde onun merkezileşmesindeki en büyük engellere dönüştü.

Kaynakça

- Alyot, H. (1947). *Türkiye'de Zabıta*, Ankara: Kanaat Basımevi.
- Artvinli, F. (2013). *Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927)*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Balson, G. (2013). *The Politics of Reproduction in Ottoman Society, 1838-1900*, Londra: Pickering & Chatto.
- Bingül, Ş. (2021). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı İslamcı Basınında Salgın Hastalık Tedbirleri, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 2021(5), Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Burguière, A. (2009). *The Annales School: an Intellectual History*, New York: Cornell University Press.
- Burke, P. (2015). *The French Historical Revolution: the Annales School, 1929-2014*, California: Stanford University Press.
- Çakır, S. (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çalışkan, A., Eyicil A. (2019). XVIII. ve XIX. yüzyılda Halep ve Civarında Salgın Hastalıklar, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- Çaycı, M.E., Çevik, A. (2021). Yıkıma Doğru Bir İmparatorluğun Salgınlarla İmtihani: II. Meşrutiyet Dönemi Örneği, *İnsan & İnsan*, 8(28), Okur Yazar Derneği.
- Deal, R. (2010). *Crimes of Honor, Drunken Brawls and Murder: Violence in Istanbul Under Abdülhamid*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Durakbasa, A., İlyasoglu, A. (2001). Formation of Gender Identities in Republican Turkey and Women's Narratives as Transmitters of Herstory of Modernization, *Journal of Social History*, 35(1), Londra: Oxford University Press.
- Durakbaşa, A. (2000). *Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları,
- Ergin, O. N. (1994). *Düster*, I. Cilt, VI. Part, İstanbul: Matbaa -i Amire: 1289.
- Ergut, F. (2004). *Modern Devlet ve Polis: Osmanlıdan Cumhuriyet'e Toplam Denetlemenin Diyalektiği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fakir, B. (2006). *Yılanların Öcü*, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2006.

- Garon, S. (1993). The World's Oldest Debate? Prostitution and the State in Imperial Japan, 1900- 1945, *The American Historical Review*, 98(3).
- Göral, S. (2007). 19. Yüzyıl İstanbul'unda Suç, Toplumsal Kontrol ve Hapishaneler Üzerine Çalışmak, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18. – 20. Yüzyıllar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gül, A. (2009). XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek Ve Kızamık), *Journal of Turkish Research Institute*, 41.
- Kandiyoti D., Türköz E. (1981). *Türk Kadınının Sorunları: Çözüm Önerileri*, İstanbul: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Kaye, H. J. (1995). *The British Marxist Historians: an Introductory Analysis*, New York: St. Martin's Press.
- Keskinoğlu, O. (1969). *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, İstanbul: Ayyıldız Yayınevi.
- Keşoğlu, B. (2019). *Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Kadın Dergileri: Talepler, Engeller, Mücadele*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Keşoğlu, B., Keşoğlu, M. (2010). *Türk Kadını 1918/1919 (Yeni Harflerle)*, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.
- Kılıç, O. (2004). *Eski Çağdan Yakın çağa Genel hatlarıyla dünyada ve Osmanlı Devletinde Salgın Hastalıklar*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- Koçu, R. E. (2002). *Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Kurt, B., Yaşayanlar, İ. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Levy Aksu, N. (2007). 19. Yüzyılda Osmanlı'da Kamu Düzeni Konusunda Çalışmak: Bibliyografya Üzerinden Bir Değerlendirme, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18. – 20. Yüzyıllar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Levy Aksu, N. (2007). Yakından Korunan Düzen: Abdülhamid Devrinden II. Meşrutiyet Dönemine Bekçi Örneği, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18. – 20. Yüzyıllar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mann, M. (1984). The Autonomous Power of the State: Its Origin, Mechanism and Results, *European Journal Of Sociology*, 25.
- Menekşe, M. (2020). Eskişehir'de Kolera Salgını: Etkileri ve Alınan Önlemler (1893), *Journal of history and future*, 6(1).
- Osmanağaoğlu, C. (2008). Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mecmuası*.
- Özbek, M. (2019). *Single, Poor Women in Istanbul, 1850-1915: Prostitution Sexuality and Female Labor*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Boğaziçi University.
- Panzac, D. (2021) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba: 1700-1850*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Peirce, L. (2003). *Morality Tales Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*, California: University of California Press.
- Rasim, A. (2007). *Fuhş-ı Atik*, İstanbul: Avrupa Yakası Yayınları.
- Sariyıldız, G. (2002). XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolera Salgını, *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, İstanbul.
- Semerdjian, E. (2008) *"Off the Straight Path": Illicit Sex, Law, and Community in Ottoman Aleppo*, Syracuse: Syracuse University Press.
- Tongur, H. (1946). *Türkiye'de Genel Kolluk*, Ankara: Kanaat Basımevi.,
- Toprak, Z. (2015). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Tuğ, B. (2017). *Politics of Honor in Ottoman Anatolia: Sexual Violence and Socio-Legal Surveillance in the Eighteenth Century*. Boston: Brill.
- Yıldırım, N. (2014). *14. Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar, Hastaneler, Kurumlar, Karantina İstemezük Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyen*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yılmaz, S. (2016). *Love in the Time of Syphilis: Medicine and Sex in the Ottoman Empire, 1860- 1922*, (Yayınlanmamış doktora tezi), CUNY.
- Zengin, A. (2011). *İktidarın Mahremiyeti: İstanbul'da Hayat Kadınları, Seks İşçiliği ve Şiddet*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Zengin, A. (2014). Sex for Law, Sex for Psychiatry: Pre-Sex Reassignment Surgical Psychotherapy in Turkey *Anthropologica*.